

DATE PRIVIND LEGISLAȚIA OCROTIRII PATRIMONIULUI CULTURAL ÎN LUME

de

IOAN OPRÎȘ

Sfârșitul acestui veac împlinește oarecum și o evidență tendință de sistematizare asupra accesului liber și a dreptului pe care anumite instituții specializate îl și asigură oamenilor. Numărul unor asemenea instituții este mare, dar între ele un loc distinct îl ocupă muzeele și monumentele istorice. Să nu ne surprindă afirmația, cel puțin pentru a doua ei parte. Într-un anume sens, și momentul reprezintă o instituție publică. Am fi putut-o înlocui cu aceea de bun cultural (imobil), totalitatea acestora formînd o componentă a patrimoniului cultural, cuprinzînd semnificativ și obiectele materiale asociate tradițiilor culturale individuale, de grup, regionale sau naționale. Pe noi ne interesează acum să extragem în baza atitudinii față de obiectul cultural privit ca însemn simbol, rapel sau funcție-cîteva idei ce decurg din aspectele protecției juridice specializate. Aceasta, pentru că numai prin lege s-a putut și se poate asigura cadrul concret și binefăcător în sensul practicii protecției, al formării unei concepții acceptate sau impuse. Un cadru și, totodată, prin educație, un climat favorabil protejării și transmiterii conștienței a avuției culturale. De la funcția simbolică, care a determinat ideea, la aceea de tezaur național și universal, calea s-a dovedit a fi lungă, presărată cu nenumărate și ireparabile pierderi pentru memoria noastră colectivă.

Conceptul juridic de ocrotire a patrimoniului cultural apare *in nuce* în antichitate, conturîndu-se mai clar în Renaștere, odată cu dezvoltarea colecțiilor și muzeelor – adevărată *modă retro* – și cu o nouă viziune față de rolul și sensul monumentelor. Secolul al XVIII-lea și cel următor i-au fost însă cele mai favorabile, acum din el decurgînd precizii de ordin legislativ, cuprinse exact în decretul emanat în vremea revoluției franceze (1791–1794). Însăși noțiunile cuprinzătoare de *patrimoniu cultural-național* și aceea de *muzeu național* aparțin învățăturilor acestei epoci. Juriștii vor detalia, iar exemplul lor va influența în multe alte locuri, mai întîi din Europa. Acum se crează primele muzee naționale: British Museum (1759), Muzeul Luvru (1792), Muzeul Prado (1819), Muzeul Național din București (1834) ș.a. Ca și cele dintîi comisii pentru conservarea monumentelor istorice: în Franța (1792), Spania (1844), Austria (1853), Belgia (1856), Anglia (1865), România (1874) ș.a. Dacă secolul al XVIII-lea a fost dominat și pe linia sistematizării conceptelor legate sau privind ocrotirea patrimoniului cultural de spiritele enciclopediste și luministe, în cel ur-

mător adevărați titani vor marca profund acest domeniu. Juriștii deci, au trebuit să țină cont de ideile largirii sferei de cuprindere patrimoniale, în sens extraeuropean, ca și de cele legate de valoarea artei și culturii – exprimate prin obiect și monument –, marcate de opera lui Goethe, Byron, Herder, a celebrilor arhitecți J. Ruskin și Viollet Le Duc. Acum au apărut și primii mari muzeografi: W. von Bode, L. Pasteur, W. von Humboldt, Leopold von Ledebur, A.H. Lane-Fox, Pitt Rivers ș.a., care au impus modele instituționale devenite pentru multe decenii adevărate școli de muzeologie.

Lumea întreagă înțelege din ce în ce mai bine nevoia imperioasă de protecție printr-un sistem de legi speciale asupra avuției culturale mobile și imobile. Într-un mod, desigur, gradat și diferențiat: aplicate întâi domeniului arheologiei și artei, apoi științelor naturii, etnografiei etc. Schimbările tot mai accentuate, devenite mai facile datorită mașinismului, dar și un anume gust din nou dominat de cultul antichității ca și al artei de avangardă – ambele promovate prin largi expoziții internaționale de către Franța –, i-au obligat și pe legiști să extindă aria cuprinderii în materie de prevenție. Apar, astfel, primele colaborări bilaterale pe linie de urmărire penală a furturilor de obiecte cultural-artistice, viitorul Interpol. Se poate spune că la sfârșitul veacului al XIX-lea, instrumentele juridice specializate pe patrimoniu cunosc o largă răspândire, deși încă Europa mai deținea o oarecare supremație, ele extinzându-se, cel puțin pentru muzee, și în India, America, Egipt.

Juriștilor secolului al XX-lea le-a revenit însă rolul de a generaliza legile de acest gen, răspunzând astfel unei adevărate revoluții a mentalităților, dar și creșterii conștiinței și identității naționale, stare ce s-a definit foarte clar spre mijlocul veacului trecut.

S-au petrecut, după cum știm, două mari conflagrații mondiale în secolul nostru, ambele cu consecințe care au impus extinderea ariei patrimoniu și, mai ales, protejarea urgentă a fondului monumental grav afectat. Pe de altă parte, numărul și profilul muzeelor a început să se lărgască în mod incredibil, ajungându-se treptat la zeci de mii de unități.

Iată doar câteva din rațiunile care au determinat extinderea și perfecționarea legislației specifice, atât pe plan național cât și – odată cu crearea Societății națiunilor (1920) și apoi a organismelor specializate din cadrul UNESCO (1949), respectiv ICOM (Consiliul internațional al muzeelor) și ICOMOS (Consiliul internațional al monumentelor și siturilor) – internațional.

Legile din Hesse (1902) pun pentru prima dată problema păstrării mediului înconjurător, lucru ce se va preciza și în SUA (1906), apoi în Italia (1922), unde apare prima lege specializată de ocrotire a naturii. Treptat, apar legi anume pentru protejarea orașelor cu valoare istorică și artistică: în Franța (1919, 1924), Austria (1914, 1923). Alte reglementări privesc protecția fondului arheologic în Argentina (1911), Italia (1912, 1931), Anglia (1931).

Unele legi statuează ambele tipuri de activitate (pe linie de muzee și monumente): în Polonia (1918), Uniunea Sovietică (1918), Lituania (1919), România (1919, 1932). Apar legi specializate privind regimul de proprietate al bunurilor culturale: în Israel (1929), Malta (1925), Peru (1926), Grecia (1932) etc. Nu trebuie să omitem amintirea primei Convenții internaționale asupra protejării monumentelor istorice în caz de conflict armat, semnată la Haga (1899), ca și Tratatul privind protecția bunuri-

lor mobile de valoare istorică, semnat la Societatea națiunilor în 1935 sau Convenția pentru protejarea colecțiilor naționale (1939). Lor li se adaugă o altă referință, *Carta de la Atena* (1933), remarcabil document pe linia protejării monumentelor istorice, perfecționat prin *Carta de la Veneția* (1964), referință nedepășită.

Un loc deosebit, după al doilea război mondial, a revenit, pe linia îndreptării legislației de specialitate, Franței. De aici s-au inițiat legi "antibuldozer", cu funcție de prevenție față de pericolul sistematizării și modernizării teritoriului. În cadrul acestora s-au introdus elemente noi—cartierele și nucleele istorice urbane (1962) din cunoscuta *Lege Malraux*. În Anglia, prin legile din 1967 și 1972 numărul zonelor istorice protejate s-a ridicat la 3000. În Grecia s-a perfecționat în 1963 sistemul național de protecție, la fel și în Polonia (1962), Cehoslovacia (1958–59), URSS (1967), România (1955, 1959, 1974). Tendința de a prezerva așezări parțiale sau în întregime, se observă tot mai clar din deceniul al VII-lea când noua legislație privește monumentele în cadrul ecosistemului, într-un cadru ambiental: ca în SUA, *The National Environment Policy* (1969) și *Tax Reform Act* (1978) sau în Canada (*The Historic Sites and Monuments Act*), (1970) apar în materie de ocrotire muzeală prevederi pentru deontologia cercetării și achizițiilor, reglementarea transferelor și a competențelor, precizarea funcțiilor etc. Se impun atenției legile de profil din unele țări asiatice: Malaiezia (1957), India (1972), Japonia (1950) sau cele din Noua Zeelandă (1963), Galapagos (1979) și Australia (1980). Noțiuni și concepte speciale sînt lansate și acceptate pe linie de monumente: arie protejată, district istoric, zonă de protecție, oraș sau sat protejat, rezervă istorică sau rezervație națională ș.a., care presupun studierea acestora în funcție de patrimoniul specific.

Uneori componentele mobile și imobile ale patrimoniului cultural sînt cuprinse într-aceiași lege, alteori separat; în unele țări se stabilesc limite cronologice (100, 50 ani) pentru calitatea de bun cultural, alteori taxe pentru valoarea acestuia în vederea stopării înstrăinării. În Olanda, R.F.G., Canada, Belgia, Franța ș.a. sînt generoase înlesniri materiale pe seama deținătorilor de monumente ori a colecționarilor pentru a stimula protecția.

Prin legile respective se crează organisme naționale unitare pentru sectoarele mobil și imobil, alteori separate. Adeseori mai multe tipuri patrimoniale sînt tratate de aceeași lege (Anglia, *The Public Libraries and Museum Act*, 1964). Toate aceste legi tind însă spre instituirea unui sistem profilat exclusiv pentru patrimoniul cultural.

Cîțiva distinși specialiști și-au stabilit reputația de autori de referință și unor sinteze privitoare la legislația ocrotirii patrimoniului cultural. Printre aceștia figurează cunoscuta cercetătoare americană Bonnie Burnham, care în *La protection du patrimoine cultural* (manuel de législations nationales), apărut sub egida ICOM, în 1974, tratează 142 sisteme juridice naționale specializate. Autoarea a dezvoltat astfel acel *Index des législations nationales sur la protection de l'héritage culturel* (Unesco, Paris, 1969, 47 p.). I se adaugă Norman Pedgen, autor al studiului *Comparaison entre les diverses législations nationales protégeant les biens culturels*, 1974, Denis Rodwell, Șerban Cantacuzino, Pierre Gazzolla, L. Malinowski, M. Pallottino ș.a., iar mai recent Patrick J.O'Keefe și dr. Lindel V. Prott în *Existing Legislative Protection of the Cultural and Natural Heritage or the Pacific Region* (Unesco, 1985). Autorul de față, cu a sa lucrare *Ocrotirea patrimoniului cultural*, Ed. Meridiane, 1986, se alătură

autorilor citați, lărgind baza documentară din acest domeniu.

Parcurgând în mod treptat, cu evoluție spectaculară, etapele de la amatorism și monolitism instituțional spre specializare profilată și acțiune de larg impact public, muzeele și laboratoarele lor, ca și instituțiile de protecție, conservare și restaurare a monumentelor s-au impus în lumea de azi ca factori de centralizare (pe plan local, zonal, provincial sau național) a eforturilor de păstrare, folosință și acțiune specializată de valorificare a patrimoniului cultural, științific, artistic.

Perfecționarea reglementărilor juridice ce decurg din funcțiile de evidență, cercetare, valorificare, conservare–restaurare, ca și a raporturilor instituției de profil cu deținătorii de patrimoniu sau cu cei care îl utilizează rămâne încă un permanent deziderat. Precizarea realistă sub raport juridic a relațiilor sociale și a obligațiilor acestor organisme sînt alte aspecte care marchează în final politica culturală de stat. Numai cînd acestea se împlinesc prin cadrul juridic și practică, pozitiv și conștient, există garanția păstrării, bunei folosințe și transmiterii avuției cultural–artistice.

București, 25. IX. 90

QUELQUES DONNÉES CONCERNANT LA LEGISLATION DE LA PROTECTION DU PATRIMOINE CULTUREL AU MONDE

Résumé

Il s'agit dans cet ouvrage de l'évolution de notion de patrimoine culturel au cours de temps, mais mettant l'accent sur les législations concernant la protection du patrimoine culturel, des le XVIII-ème siècle jusqu'au XX-ème, dans le monde.